

Poznań, 12 listopada 2024r.

dr hab. prof. UAM Beata Jachimczak
Wydział Studiów Edukacyjnych
Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja

pracy doktorskiej mgr Joanny Cieślikowskiej pt.:

**Poczucie własnej i zespołowej skuteczności nauczycieli w pracy z uczniami z
wybranymi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi**

Przedstawiona mi do recenzji praca doktorska Pani mgr Joanny Cieślikowskiej pt. **Poczucie własnej i zespołowej skuteczności nauczycieli w pracy z uczniami z wybranymi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi** przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Ewy Filipiak stanowi obszerne studium empiryczne (ponad 400 stron). Zgodnie z zapisami prawa rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej. Powinna potwierdzać również umiejętności prowadzenia samodzielnej pracy naukowej. Ten formalny wymóg w pełni spełnia praca Pani mgr Joanny Cieślikowskiej. Jej podstawowym walorem jest przede wszystkim oryginalność przedmiotu badań, udokumentowany w pracy materiał badawczy oraz stworzone narzędzie. W związku z tym już na wstępie zapowiadam wnioskowanie o wyróżnienie recenzowanej dysertacji.

Przechodząc do oceny należy wskazać, że recenzowana praca doktorska podejmuje problemy ważne i dyskutowane w ostatnich latach w obszarze pedagogiki i pedagogiki specjalnej w kontekście reform dotyczących podnoszenia jakości i efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi (indywidualnymi) potrzebami edukacyjnymi. Autorka podejmuje w niej rozważania nad poczuciem skuteczności nauczycieli (oraz skuteczności zespołowej) w kontekście pracy z grupą zróżnicowaną koncentrując swoje zainteresowania na osobach uczących się, u których specjalne potrzeby edukacyjne rozpoznano z powodu wybitnych zdolności i specyficznych zaburzeń uczenia się. Zagadnienie to jest rzadko dostrzegane w badaniach naukowych a także nadal pozostaje jakby na uboczu procesu kształcenia przyszłych nauczycieli i doskonalenia pracy obecnych. Autorka słusznie dostrzega badania dotyczące

poczucia skuteczności nauczycieli jednocześnie podkreślając, że „na gruncie polskim nie ma także zupełnie doniesień odnośnie poczucia skuteczności zespołowej nauczycieli, konstrukt, który został wyodrębniony w poszerzonej teorii samoskuteczności Bandury niespełna 20 lat temu. Nie pojawia się ono jako przedmiot polskich badań, nie ma w naszym kraju dostępnego narzędzia do badania tego rodzaju poczucia, a nieliczni rodzimi naukowcy opisujący konstrukt z poziomu teorii, posiłkują się wyłącznie literaturą zagraniczną” (s.8-9). Takie wnioskowanie świadczy o dużej dojrzałości badawczej Autorki oraz o przeprowadzeniu wnikliwej i szeroko zakrojonej analizy literatury tematu.

Doktorantka w swoich rozważaniach dostrzega wdrażane od kilkunastu lat (w wielu miejscach odwołuje się do pakietu rozporządzeń oświatowych z roku 2010-2013-2015) rozwiązania związane z edukacją grup zróżnicowanych, z drugiej strony słusznie zestawia wynikające z nich wyzwania z problematyką przygotowania nauczycieli do realizacji uświadomionych w tym procesie (zmian) zadań.

Założenia teoretyczne pracy oparła przede wszystkim na koncepcji własnej skuteczności (self-efficacy) wprowadzonej przez Alberta Bandurę (1977, 2007). Słusznie Autorka przewiduje, że poczucie własnej skuteczności najogólniej definiowane jako przekonanie jednostki na temat osobistych możliwości spełnienia różnorodnych warunków zadania, prowadzących do osiągnięcia zamierzonych rezultatów (Bussey, Bandura 1999, s. 691) może być warunkiem koniecznym do tworzenia środowiska prorozwojowego dla uczniów ze SPE. Już sam tytuł dysertacji z jednej strony rozbudza zainteresowanie czytelnika, z drugiej zaś tworzy pole do „nadwyobrażeń”. W przygotowaniu publikacji do druku (co rekomenduję) sugerowałabym dookreślenie tytułu: **Poczucie własnej i zespołowej skuteczności nauczycieli w pracy z uczniami z wybranymi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (w odniesieniu do uczniów zdolnych i uczniów z dysleksją)**. Takie dookreślenie ukierunkowałoby czytelnika a także być może zwróciło uwagę na potrzebę refleksji badawczej w odniesieniu do uczniów z innymi indywidualnymi (specjalnymi) potrzebami.

Doktorantka wpisuje się zatem swoją pracą w obszar poszukiwań teoretycznych i praktycznych dotyczących pracy w oddziałach zróżnicowanych z uwzględnieniem sytuacji ucznia zdolnego i ucznia z dysleksją. We wstępie na stronie ósmej zapowiada, że przyczyny wyboru akurat tych dwóch grup omówi w części teoretycznej pracy i faktycznie wywiązuje się z tego zobowiązania w podsumowaniu rozdziału 2. Nauczyciel uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (s. 107-109). Z dużą refleksją Autorka podchodzi do problematyki

pojęciowej specjalnych potrzeb edukacyjnych i uzasadnia dlaczego w swojej pracy pozostaje przy tym akronimie pomimo świadomości braku umocowania pojęcia w prawie oświatowym (s. 63).

W przytaczanym powyżej rozdziale Autorka dokonuje wnikliwej analizy funkcjonowania i wsparcia uczniów z dysleksją i uczniów zdolnych a także poświęca niewielką część analiz osobom „podwójnie wyjątkowym – zdolnym z dysleksją” (s.83). Wyróżnienie tego ostatniego fragmentu nie znajduje (w mojej opinii) uzasadnienia ponieważ ta grupa nie jest przedmiotem badań empirycznych. Tym bardziej, że sama pisze „postanowiono wybrać jedyną grupę „z nadmiarami” – grupę uczniów zdolnych, oraz jedną grupę z deficytami, tj. uczniów z dysleksją (s. 65-66).

Pozostałe dwa rozdziały teoretyczne skupione są na problematyce zawodu nauczyciela oraz na tytułowej koncepcji skuteczności własnej i zespołowej pedagogów.

Analiza rozdziałów teoretycznych wskazuje na rozległą wiedzę i umiejętność jej syntetycznego zaprezentowania z wyeksponowaniem najważniejszych zagadnień istotnych z punktu widzenia podejmowanych badań. Dowodzi również o bardzo dobrej orientacji Doktorantki w poruszanej tematyce i szerokiej znajomości literatury polskiej i obcej.

Przedstawiona do oceny dysertacja mieści się w problematyce badawczej pedagogiki i wskazuje na refleksyjne dostrzeganie przez Doktorantkę problemów istotnych i ważnych społecznie, które nadal pozostają aktualne. Podejmowane w niej problemy poczucia skuteczności nauczycieli w pracy z wybranymi uczniami o dodatkowych potrzebach edukacyjnych są nie tylko zmierzeniem się z analizą teoretyczną ale również próbą określenia możliwości i ograniczeń zadań dydaktyczno-wychowawczych wynikających z wprowadzania rozwiązań modelu edukacji grup zróżnicowanych w polskich szkołach.

Uwzględniając powyższe refleksje (i drobne sugestie) dysertację oceniam bardzo wysoko. Cele badań Pani Joanny Cieślikowskiej zostały jasno zarysowane i odnoszą się do rozpoznania poczucia skuteczności nauczycieli w czterech aspektach: poznania poziomu poczucia własnej skuteczności nauczycieli w pracy z uczniami z dysleksją; poznania poziomu poczucia własnej skuteczności nauczycieli w pracy z uczniami zdolnymi; poznania poziomu poczucia zespołowej skuteczności nauczycieli w pracy z uczniami z dysleksją; poznania poziomu poczucia zespołowej skuteczności nauczycieli w pracy z uczniami zdolnymi. I dla tak postawionych celów w trzech pierwszych rozdziałach Doktorantka zbudowała teoretyczny

kontekst dla podejmowanych empirycznych eksploracji. Dokonała w nim wyczerpującej charakterystyki kluczowych dla podjętego problemu badawczego pojęć i kategorii, pokazując sposoby ich rozumienia. Ponadto skonfrontowała je z pojęciami ugruntowanymi w teorii pedagogicznej i psychologicznej ze szczególnym uwzględnieniem teorii poznawczo-społecznych. Część teoretyczna napisana jest w sposób komunikatywny w odniesieniu do bogatej i adekwatnej literatury tematu.

Wartość pracy stanowi także podrozdział 3.4, w którym Autorka dokonała przeglądu badań naukowych z obszaru poczucia skuteczności nauczycieli. Ta część często jest pomijana w pracach doktorskich więc tym bardziej doceniam refleksyjne i logicznie zaprezentowane wybrane wyniki badań uzasadniających przyjęty koncept badawczy przez Doktorantkę.

Dysertacja doktorska składa się klasycznie ze wstępu, trzech części (teoretycznej, metodologicznej i empirycznej) a także z części wieńczącej, która praktycznie zawsze występuje w pracach naukowych ale w tym przypadku jest bardzo interesującą analizą dotyczącą wykorzystania badań własnych do rozumienia praktyki edukacyjnej i projektowania dla niej rozwiązań. Na dostrzeżenie zasługuje przemyślany fakt wykorzystania sztucznej inteligencji w celu utworzenia modalnego obrazu współczesnego nauczyciela (s.348) na podstawie badań własnych Doktorantki.

Ważną częścią pracy jest prezentacja założeń metodologicznych badań własnych. Doktorantka bardzo szczegółowo omawia założenia badawcze oraz organizację badań wskazując na wybrane paradygmaty badawcze. Wychodząc od pogłębionej analizy opisanych w literaturze paradygmatów postanowiła oprzeć swoje postępowanie na trzech z nich, wskazując, że wszystkie wywiedzione są z teorii społecznego uczenia się A Bandury. Za główne paradygmaty badań własnych przyjęła: funkcjonalizm, paradygmat normatywny i postpozytywizm (s. 162). Prowadzenia dalszego wywodu dotyczącego relacji pomiędzy paradygmatami, typami wyjaśnienia, rodzajami wnioskowania pozwoliło Doktorantce na precyzyjne wskazanie na wybór strategii ilościowej w swoim pomyśle badawczym. Ostatecznym elementem był wybór metod badawczych: metoda testowania i sondaż diagnostyczny (cały tok myślowy zwizualizowała na schemacie strategia badawcza, s. 166).

Autorka zaplanowała szeroko zakrojone badania, którymi objęła 300 nauczycieli (klas IV-VIII) pracujących w 18 szkołach na terenie województwa kujawsko-pomorskiego: 3 szkoły z miast na prawach powiatu, 3 szkoły z miast będących gminą miejską, ale nie będących miastami na prawach powiatu, 4 szkoły z miast z gmin miejsko-wiejskich, 4 szkoły ze wsi z gmin miejsko-wiejskich, 4 szkoły ze wsi z gmin wiejskich (s. 227). Dobór próby badawczej

odbył się z wykorzystaniem techniki losowej poprzez losowanie wielostopniowe, warstwowo-grupowe opartych o 15 jednostek losowania. Cały proces badawczy dotyczący doboru próby został wyczerpująco i rzetelnie opisany.

Na pochwałę zasługuje także staranne zaprezentowanie celu badań (o czym wspomniałam już wcześniej) oraz sprecyzowanie problemów i pytań badawczych. Autorka sformułowała trzy pytania główne (jedno diagnostyczne i dwa zależnościowe), które wyczerpująco uszczegółowiła w postaci 42 pytań. Nie mam żadnych zastrzeżeń do wyczerpującego przemyślenia obszaru analiz badawczych w podjętym przedmiocie badań. Równie wnikliwie Doktorantka wprowadza czytelnika w uzasadnienie naukowe do przyjętych hipotez. Tu jednak proponowałbym pozostać tylko przy hipotezach wynikających z pytania drugiego i trzeciego, które mają charakter zależnościowy. Dla badań diagnostycznych nie ma potrzeby formułowania hipotez. Ich obecne brzmienie nie pozwala na falsyfikację (K. Popper, 1995¹, zob. Szreder, 2010, Urbaniak-Zajac 2009). W hipotezach zależnościowych Doktorantka poradziła sobie z tym zadaniem bardzo dobrze uzasadniając hipotezy w odniesieniu do istniejących przesłanek teoretycznych i wyników badań. Podkreślam ten fakt ponieważ dość często w pracach naukowych autorzy pozostają tylko na etapie stwierdzeń. Również dobór i opis narzędzi badawczych oceniam pozytywnie. Autorka stworzyła samodzielnie narzędzie do badania poczucia skuteczności u nauczycieli SPOSUN i poddała je pełnej weryfikacji w badaniu pilotażowym. I tu również należy podkreślić, że nieczęsto Doktoranci wykorzystując w pracach autorskie narzędzia przygotowują je z zachowaniem poprawności metodologicznej. W tym przypadku mamy dbałość o rzetelność narzędzia. W prowadzonych analizach badań pilotażowych wyznaczono współczynniki Alfa Cronbacha, które wynosiły: dla skali badającej poczucie własnej skuteczności nauczyciela w pracy z uczniami z dysleksją: Alfa = 0,914; dla skali badającej poczucie własnej skuteczności nauczyciela w pracy z uczniami zdolnymi: Alfa = 0,913; dla skali badającej poczucie zespołowej skuteczności nauczyciela w pracy z uczniami z dysleksją: Alfa = 0,948; dla skali badającej poczucie zespołowej skuteczności nauczyciela w pracy z uczniami zdolnymi: Alfa = 0,946 (s.211). Zaproponowane narzędzie badawcze autorstwa Doktorantki wnosi już w tym momencie nowatorski wkład do pedagogiki a konkretnie do badań pedeutologicznych.

---

¹ M. Szreder, O weryfikacji i falsyfikacji hipotez, PRZEGLĄD STATYSTYCZNY R. LVII – ZESZYT 2-3 – 2010, http://keii.ue.wroc.pl/przeglad/Rok%202010/Zeszyt%202-3/2010_57_2-3_082-088.pdf, D. Urbaniak-Zajac, O stosowaniu hipotez w badaniach pedagogicznych, Terazniejszość – Człowiek – Edukacja, 2009, Nr 1(45)

Dodatkowo w szeroko zakrojonych badaniach Doktorantka poza własnym narzędziem Indeks Specyficznego Poczucia Skuteczności u Nauczycieli – SPOSUN (autorstwa Joanny Cieślukowskiej) wykorzystwała jeszcze inne kwestionariusze o ustalonej rzetelności i trafności: Skala Uogólnionej Własnej Skuteczności – GSES w polskiej wersji autorstwa Ralfa Schwarzera, Michaela Jerusalema i Zygryda Juczyńskiego; Profil Kompetencji Społecznych – PROKOS autorstwa Anny Matczak i Katarzyny Martowskiej; Norweska Skala Poczucia Własnej Skuteczności Nauczycieli – NTSES (Norwegian Teachers Self-Efficacy Scale) w polskiej wersji autorstwa Łukasza Baki.

Bardzo precyzyjnie Doktorantka scharakteryzowała zmienne zależne i niezależne. Refleksyjnie wskazała również na kontrolowanie zmiennych zakłócających związanych ze szkołą jako organizacją, tj. na szkolny program wspierania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz organizację działalności zespołowej (s.188).

Wybór strategii, metod, technik oraz prezentacja planu badawczego pozwalają na pozytywną ocenę poruszania się przez Doktorantkę w obszarze metodologicznym. Bardzo dobrze oceniam wielość zebranych danych i sposób ich analizy oraz interpretowanie wyników: dokładne i precyzyjne. Przyjęcie przez Autorkę strategii badań ilościowych pozwoliło na rozliczenie się z postawionych hipotez i udzielenie odpowiedzi na pytania badawcze. Zebrany materiał badawczy jest imponujący ale zarazem mógł stanowić trudne zadanie związane z prezentacją wyników badań. Doktorantka bardzo dobrze sobie z tym poradziła. Podział części empirycznej pozwolił na zachowanie przejrzystości wyводу. W tej części pracy Doktorantka wykazała się starannością metodologiczną i dokonała szczegółowej analizy zebranego materiału z wykorzystaniem prawidłowo dobranych technik statystycznych. Prezentacja danych jest uporządkowana, logiczna i nie budzi zastrzeżeń.

Konkluzje końcowe

Pomimo sformułowanych powyżej drobnych sugestii chcę jednoznacznie podkreślić, że podjęty w pracy problem badawczy wpisuje się we współczesne zainteresowania pedagogiki i stanowi **oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Doktorantka wykazała się tu samodzielnością w realizacji projektu badawczego i wykazała się pogłębioną wiedzą teoretyczną.**

Bogaty materiał empiryczny został umiejętnie pogrupowany i świadczy o bardzo dobrym opanowaniu warsztatu metodologicznego. Prezentowane w rozprawie treści mają zarówno wartość poznawczą jak i praktyczną. Na uwagę zasługuje język, którym posługuje się

mgr Joanna Cieślikowska: przystępny, komunikatywny, oraz struktura pracy, która umożliwia właściwe uporządkowanie prezentowanych treści. **Pracę doktorską oceniam zatem pozytywnie**, uznaję ją za ważną w obszarze pedagogiki głównie z uwagi na rangę podejmowanego problemu. Należy raz jeszcze podkreślić, że Autorka potrafiła skierować swoje zainteresowania badawcze w stronę tych zagadnień, które są szczególnie istotne dla pedagogiki specjalnych potrzeb edukacyjnych w jej humanistycznym wymiarze. **Proponuję wyróżnienie dysertacji i publikację wyników badań jako monografię** dla studentów, nauczycieli i specjalistów nie tylko z zakresu edukacji włączającej.

Stwierdzam, że zostały spełnione wszystkie warunki określone w art. 186 i art. 187 Ustawy o Szkolnictwie Wyższym i Nauce (Dz. U. 2021, Poz. 478) zgodnie z Obwieszczeniem Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 marca 2021 roku dla nadania stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie naukowej i wnioskuję o dopuszczenie mgr Joanny Cieślikowskiej do publicznej dyskusji nad rozprawą.

Beata Jachimczak